

Kereszt és lótosz — I.

Liturgia és önazonosság a dél-indiai Tamás-keresztények egyházaiban

Mi, európai keresztények hajlamosak vagyunk vallásunkat mindenestől európainak felfogni, és a földrészünkön kívüli kereszténységet teljes egészében kultúránk kiterjesztésének,

Bangha Imre indológus és Déri Balázs klasszikus filológus 1993 utolsó és 1994 első napjaiban a dél-indiai Kerala államban szír keresztények különböző irányzatait kereste föl. Az alábbi cikk az ott gyűjtött tapasztalatokon és szakirodalmon, egyházi szakértőkkel folytatott beszélgetéseken alapul.

misziós munka eredményének tekinteni. Gyakran elfeledkezünk arról, hogy a keleti (bizánci) orthodox, a nyugati római katolikus és protestáns egyházak mellett létezik a kereszténységnek egy további önálló ága, az ókeleti egyházaké.¹ A kopt, az etióp, az örmény, a szír és az indiai Malabár-parti kereszténység legalább olyan ősi, ha nem ősi, mint az európai kereszténység legnagyobb része. Az említett népek körében már a Krisztus utáni első századokban voltak keresztények, és az ókortól kezdve mindmáig jórészt vegyes vallási környezetben éltek. Ezek az ősi, önállóan fejlődő, (az örmények és az etiópok kivételével) kisebbségi egyházak a liturgia vonatkozásában is az egyetemes kereszténység egyik fontos és érdekes színárnyalatát képezik.

A ókeleti kereszténység második legnépesebb tagja, a többségében a dél-indiai Malabár-parton, a mai Kerala államban élő szír rítusú Tamás-keresztények csoportja, ma mintegy hatmillió lelket számlál, akik jórészt malajálami anyanyelvűek. Ma számos kisebb-nagyobb egyházra oszlanak, melyeknek mindegyike egy Szent Tamás alapította ősi és egységes egyházból származtatja magát. Közülük jelenleg némelyik Rómához tartozik, más a szírd-káld vagy az — 1959 óta Damaszkuszban székelő — antiókhiai pátriárkához, megint mások önállóak. Vannak köztük orthodoxok (ők a szoros értelemben vett ókeletiek), katolikusok és protestánsok. Vannak több millió hívővel rendelkezők, s vannak csak néhány száz fősek. Vannak, akik a káldeus azaz keleti szír rítust követik, és vannak, akik az antiókhiai jakobita azaz nyugati szír rítust. Van egyház, mely a kereszténység korai századaiból származó liturgiát a maga nyelvén ugyan, de szinte változtatás nélkül gyakorolja; van, amelynek istentisztelete a missziók hatására gyökeresen megváltozott, és van, amelynek modern liturgiája még most is kialakulóban van.

¹ Az angol terminológiában e terminus megfelelője az 'oriental', míg a bizánci-szláv egyházakra az 'eastern' szót használják.

Hogy az egyházaknak és liturgiáknak ezt a sokszínűségét megértsük, át kell tekintenünk az indiai kereszténység történetét. A Tamás-keresztények önazonosságát az egyetemes keresztény hagyomány és az indiai kultúra sajátos viszonya határozza meg. Ezt a legszebben a Szentháromság szimbolikus ábrázolásai fejezik ki: a galamb és a kereszt alatt a Teremtőt jelképezi a paradicsom négy folyója,² melyeknek stilizált alakzatát más ábrázolások — malabár katolikus templomokban láthatók ilyenek — lótnak értelmezik át.

A Tamás-keresztények története³

A hagyomány úgy tartja, hogy Tamás apostol Kr. u. 52-ben érkezett a Malabár-partra, miután az észak-indiai Taxilában megtérítette a helyi királyt, Gondopharészt. Ugyanezen hagyomány szerint az apostol India keleti partján, a mai Madrász mellett Kr. u. 72-ben szenvedett vértanúságot. Gondopharész megtérítéséről és az apostolnak egy bizonyos Mazdai király országában elszenvedett vértanúságáról a Kr.u. 200 körül keletkezett, eredetileg szír nyelvű, Tamás cselekedetei című könyv szól. Emellett az egyházatyák már a III-IV. században Tamás apostolt tartották India térítőjének.⁴ Jelenlegi ismereteink alapján nem tudjuk ugyan egyértelműen eldönteni, hogy valóban Tamás apostol volt-e a térítő, az indiaiak mindenesetre szilárdan hisznek ebben a hagyományban, sőt egyes egyházak önállóságának éppen ez az alapja. Kelet katolikosza, a független Malánkara Orthodox Egyház feje például székét „Szent Tamás székének” tekinti.

• A dél-indiai kereszténység megszületését számos tényező megkönnyítette. A Krisztus születése körüli századokban India vallásilag sokszínű és áttérésekre nyitott világ volt. Ebben az időben a hinduizmustól a buddhizmus és a dzsainizmus is próbálta elvitatni az egyeduralmat. Nagy lehetőség volt az is, hogy zsidó közösség már a Krisztus előtti századokban is élt a Malabár-parton. A császárság idején a Római Birodalom és a Párthus Birodalom élénk

2 Lásd a címloldal ábráját.

3 Alapos összefoglalás katolikosz-párti nézőpontból: David Daniel: *The Orthodox Church of India*. New Delhi 1972, 1986². 622 o.; katolikosz-párti vázlat az Egyházak Világtanácsa egyik elnökétől: Paulos Mar Gregorios (Metropolitan of Delhi and the North): *The Indian Orthodox Church. An Overview*. Delhi and Kottayam 1982.; az antiókhiai pátriárka híveinek véleményét vázolja: D. Babu Paul: *The Syrian Orthodox Christians of St. Thomas*. Thiruvananthapuram 1986, 1993². 57 o.; orthodox és katolikus knánája véleményeket tükröző összefoglalás, a kisebb protestáns missziók vázlatával: Anthony Korah Thomas: *The Christians of Kerala. A Brief Profile of All Major Churches*. Kottayam 1993. 118 o.; néhány oldalas vázlat malánkara katolikus szerzőtől: Givergis Paniker Karichal: *The Holy Qurbano in the Syro-Malankara Church*. (A Liturgical Study). Trivandrum 1991², revised by Thomas Paniker. 103 o. (1-5. o.); protestáns (Church of South India) szempontú összefoglalás: Cyril Bruce Firth: *An Introduction To Indian Church History*. Serampore 1961, 1992⁶. 304 o.; az orthodoxia ökumenikus kapcsolatairól: *Orthodox Identity in India*. Essays in honour of V. C. Samuel. Ed. by M.K. Kuriakose. Bangalore 1988. 203 o.

4 Paulos Mar Gregorios: *The Indian Orthodox Church*. 5-10.

kereskedelmi kapcsolatot tartott fenn Indiával. Keresztény, talán épp zsidókból megtért kereskedők sokat segíthettek a hit terjesztésében a helyi zsidók és hinduk között. Az indiai hagyomány nemcsak zsidók, hanem magas kasztú indiai családok megtéréséről is beszél, ezért sok malabár keresztény lenézi az európai latin katolikus vagy protestáns misszionáriusok által csak néhány száz éve megtérített családokat, mert azok alacsony kasztból tértek át.

A korai indiai egyházra vonatkozólag viszonylag kevés forrásunk van. Nem tudjuk, hogy eredetileg önálló volt-e vagy már kezdetben is kapcsolatban volt a keleti szír (káldeus) egyházzal. A különböző felekezetek más-más véleményen vannak. A nyugati szír rítusú egyházak egyes képviselői szerint a kapcsolat nem a Párthus Birodalomban élő keleti szír rítusúakkal állt fenn, hanem a nyugati — antiókhiai és jeruzsálemi — egyházzal. Az antiókhiai pátriárka fennhatósága alatti orthodox egyház véleménye szerint ez a kapcsolat közvetlen volt. Ennek igazolására idézik, hogy Jeruzsálem katolikosza és az antiókhiai pátriárka a IV. században egy mezopotámiai kereskedő, Kánai Tamás vezetésével négyszázegynéhány embert küldött a hit megerősítésére Keralába.⁵ A független malankara orthodox álláspontot képviselő püspök, Dr. Paulos Mar Gregorios szerint azonban ezek az emberek a perzsa keresztényüldözések elől menekülő mezopotámiai áttért zsidók voltak.⁶ Mindenesetre a csakis egymás között házasodó ún. knánája csoport tagjai ezen bevándorlók utódainak tartják magukat: szerintük a Mezopotámiából útnak indulók fogadalmat tettek: annak érdekében, hogy a hit tisztaságát megőrizzék, csakis egymás között házasodnak. Ezt a fogadalmat mindmáig megtartják — egy orthodox knánája inkább egy katolikus knánájával házasodik össze (és fordítva), mint hogy nem knánájával lépjen házasságra.⁷

Vannak azonban olyanok is, akik azt mondják, hogy a nyugati szír egyházzal való kapcsolat közvetett volt. A szír egyháznak ugyanis már kezdetben két ága alakult ki: a Római Birodalomhoz tartozó, Antiókhia-központú nyugati szír, és a Párthus Birodalomhoz tartozó, Edessza-központú keleti szír (káldeus) ág. Míg az előbbiek nagyobb görög hatásnak voltak kitéve, addig a káldeusok a sémi elemeket őrizték meg jobban. A keleti szír egyház kezdetben szoros kapcsolatban állt a nyugatival: egyes püspökeiket Antiókhijában vagy Jeruzsálemben szentelték föl. A ma antiókhiai befolyás ellen küzdő független malankara orthodox egyház azonban tagadja, hogy abban az időben a nyugati szírek fennhatósága a keleti szíreken túl Indiára is kiterjedt volna. Szerintük a keleti szír kapcsolat is csak a hetedik században keletkezett.⁸

A portugálok a XVI. században mindenesetre keleti szír rítusú, káldeus juriszdikció alá tartozó nesztoriánus keresztényeket találtak Dél-Indiában.

5 D. Baba Paul: *The Syrian Orthodox Christians of St. Thomas*. 31-32.

6 I.m. 11.

7 Anthony Korah Thomas: *The Christians of Kerala*. 33-38.

8 Paulos Mar Gregorios: i.m. 13.

Arról azonban, hogy milyen mértékben volt nesztoriánus eretnek ez az egyház, ismét csak megoszlanak a vélemények. Az antiókhiai pátriárka alatti orthodox egyház egy képviselője szerint a XVII. században az „újabb” nyugati szír kapcsolat a nesztorianizmus visszaszorítására is keletkezett. Mások azonban a nesztorianizmus fogalmát Indiában egyszerűen csak a nesztoriánusok nyelvének, a keleti szírnek a használatára értik. Az indiai egyház akkori tanítására közvetlen pontos forrás nincs, mert a portugálok eretneknek bélyegezték a nem latin rítusú keresztények könyveit, és megsemmisítették őket. Ha valamilyen kézirat meg is menekült volna, azt az esős Dél-India éghajlata rövid idő alatt tönkretelthette.

A nesztoriánus hagyományok megőrzésére a legújabb korban Tricsur városában keletkezett a ma mintegy tizenötezer fős kis *Káldeus Szír Egyház*, amely a múlt század végén vált ki a szíro-malabár katolikusok közül, s melynek ma két ága van: a nesztoriánus pátriárkához hű *Kelet Egyháza* és a *Tricsuri Független Egyház*.

A portugálok előtti egyház felépítéséről azt mindenesetre tudjuk, hogy Indiában nem volt püspöki székhely. A papokat a tíz-tizenöt évente Perziából odalátogató püspök szentelte föl. A püspök távollétében az egyház ügyeit az arkhidiákonus intézte.

Vasco da Gama után a portugálok India partjain több helyen is megvetették a lábukat. Tevékenységük központja az 1960-as évekig portugál kézen levő Goa lett. Mivel a latintól eltérő rítusú egyházat eretneknek tartották, ezért az indiaiak könyveit nyilvánosan elégették, a rítust latinizálták, az egyházat pedig a goai érsek és portugál püspökök fennhatósága alá vonták. Mivel a portugálok tevékenysége mögött politikai okok húzódtak, és a latinizációt erőszakosan hajtották végre, ellenszenv ébredt irántuk. Az ellenséges érzület odáig fokozódott, hogy a malabár keresztények nagy része 1653-ban Mar Thoma arkhidiákonus vezetésével megtagadta az engedelmességet Goa érsekének. Hogy az apostoli folyamatosságban ne legyen törés, az elszakadt csoport meghívta Jeruzsálem nyugati szír egyházhoz tartozó püspökét, Mar Gregorioszt, hogy szentelje püspökké az arkhidiákonust. Az események hatására Róma pápai prelátust küldött a helyszínre, aki egyrészt kiközösítette Mar Thomát, másrészt az elszakadt keresztények nagy részét visszatértette Rómához. Az elszakadt csoport is tovább létezett azonban, s most már a maga metropolita püspöke alatt. A malankara katolikus álláspontot képviselő trivandrumi teológus-professzor, Ghevarghese Chediath szerint a szakadást nem teológiai, hanem politikai okok motiválták: ha a pápai prelátus nem kiközösíti Mar Thomát, hanem megerősíti mint indiai püspököt, akkor egységes marad az indiai egyház, s egy része sem szakad el Rómától. Ez azonban a portugál befolyás végét jelentette volna.

Ebben az időben az elszakadt egyház Antiókhiaától való függése vagy függetlensége nem volt tisztázott. Időnként antiókhiai prelátusok érkeztek. Az újabb metropolita püspököt vagy a régi szentelte fel halála előtt vagy pedig

egy a Közel-Keletről meghívott püspök. Az elkövetkező századokban a nyugati szír liturgia fokozatosan kiszorította a keleti szírt. Békés volt a viszony a katolikusokkal: voltak templomok, melyeket közösnek tekintettek, és közösen használtak.⁹

A XVIII-XIX. század fordulóján Dél-India angol befolyás vagy közvetlen angol fennhatóság alá került, és szabad út nyílt az anglikán misszionáriusok előtt. Az elszakadt egyház kezdetben szívesen fogadta a hithirdetőket. Jelentős szabadságot kaptak, hogy az egyházon belül prédikáljanak és segítsenek a papok képzésében. Így vált legfontosabb központjukká a régi szeminárium Kottajamban. Munkájuk egyik fontos eredménye a helyi malajálám nyelvű Újszövetség kinyomtatása és szétosztása. Egy idő után azonban az anglikánok mélyreható reformokat szorgalmaztak az egyházon belül. A misszionáriusok malajálámul tartottak istentiszteletet, s egyesek angol liturgikus könyveket használtak. Feszültség keletkezett, mely 1836-ban az anglikánok teljes viszszautasításához vezetett: az indiai metropolita kiközösítés terhe mellett megtiltotta a misszionáriusokkal való érintkezést. Az anglikánok azonban már számos követőre találtak, és egyes helyeken olyan befolyásra tettek szert, hogy nem lehetett őket kiűzni. Működésük vezetett 1879-ben egy önálló anglikán püspökség megszervezéséhez.

A hithirdetők munkája és a szakadás azt eredményezte, hogy a metropolita minden reformot gyökeresen visszaütött. Ennek hatására az egyházon belüli reformisták elszakadtak, és egy újabb protestáns felekezetet hoztak létre, az 1889-ben önállósult Mar Thoma Egyházat (Malankara Mar Thoma Szír Egyház). A Mar Thoma Egyház manapság olyan ókeleti egyháznak vallja magát, mely különleges hangsúlyt fektet a Bibliára. „A múlt században, mikor az emberek anyanyelvükön kezdték a Bibliát olvasni, megpróbálták életüket és liturgiájukat visszaigazítani hozzá” — mondja az alvajei Sham P. Thomas lelkész. Bár liturgiájukban kisebb-nagyobb változtatásokkal továbbra is a nyugati szír liturgiát követik, tanításuk protestáns színezetű. A többi hagyományos indiai egyházzal ellentétben fontosnak tartják a missziót és a térítést India más államaiban is. Szerintük „minden marthomita misszionárius”. 1961-ben egy dogmatikai és liturgiai tekintetben radikális protestáns csoport kivált az egyházból, és megalapította *India Szent Tamás Evangéliumi Egyházát*.

A múlt század végére a Tamás-kereszténység négy nagyobb egyházra szakadt, ezek: a latinizált keleti szír rítusú síro-malabár katolikus, a többé-kevésbé Antiókhia-tól függő, nyugati szír rítusú orthodox, az anglikán és a marthomita. Közülük a legnagyobbnak, a síro-malabár egyháznak a vezetése évszázadokig külföldi misszionárius püspökök kezében volt. Lassan azonban

9 Uo. 33.

megindult egy olyan folyamat, melynek eredményeképpen ez az egyház is az indiaiak saját egyházává válhatott. A korai jezsuita misszionáriusokat később megértőbb ferences és kármelita szerzetesek váltották fel. 1887-ben XIII. Leó pápa különválasztotta a szíro-malabár és a latin rítusú katolikusokat. A malabároknak két, a latinoktól független vikáriátusa lett. 1896-ban pedig a két külföldi püspököt három indiai váltotta fel, s az idők folyamán egyre több új püspökség keletkezett. 1923-ban megszerveződött a teljes szíro-malabár hierarchia: Ernákulum érsekség lett. 1935-ben keralai papok közreműködésével megindult Rómában a munka, hogy a végletekig latinizált szíro-malabár liturgiát közelebb vigyék eredeti szír formájához.

Ugyanebben az időben egészen más folyamatok játszódtak le a független orthodox egyházban. 1876-ban III. Péter antiókhiai pátriárka elismertette fennhatóságát e felett az egyház felett, és hét püspökségre osztotta fel területét. A metropolita is egy püspöki széket kapott. Ez az alávetés azonban újabb szakadást eredményezett: 1912-ben egy „katholikosz-párti”, független malankara orthodox egyházra, és egy az antiókhiai pátriárka vezetése alatt álló egyházra váltak szét, ami évtizedekig húzódo pereskedésekhez, a mindkét irányzat által követelt templomok zárvatartásához vezetett. Bár 1958-ban megegyezésre jutottak, a hetvenes években kiújult per még ma is folyik, s az indiaiak szerint még újabb évtizedekig el fog húzódni. Mindez erősen csökkentette az orthodoxok tekintélyét. A malankara orthodox egyház feje Kelet katolikosza, aki ma Kottajamban székel.

Annak eredményeképp, hogy a szíro-malabár egyház Rómától egyre nagyobb önállóságot kapott, a malankara orthodox egyházfő, Mar Philoxenos 1926-ban tárgyalásokat kezdeményezett a Rómához való csatlakozásról. Rómából a válasz késett, s Mar Philoxenos időközben meghalt. Ez oda vezetett, hogy a malankara orthodox egyház ismét kettészakadt: egy részük Mar Ivános metropolita és egy püspöktársa vezetésével Rómához csatlakozott. Ezzel újabb liturgia jelent meg az indiai katolicizmuson belül: a nyugati szír liturgia.

A Tamás-keresztények Indiában ma hat jelentősebb egyházhoz tartoznak. A legnagyobb a mintegy hárommillió *Szíro-Malabár Katolikus Egyház* (beleértve a külön knánája szír katolikus egyházmegyéhez tartozó kb. száztizenöt-ezer hívőt). Ezt követi a valószínűleg mintegy másfél millió lelket számláló malankara orthodox egyház, majd a *Malankara Mar Thoma Szír Egyház* körülbelül hatszázezer hívővel. A *Szíro-Malankara Katolikus Egyház*hoz kétszáz-ezer hívő tartozik, ugyanennyien lehetnek az 1947-ben több protestáns felekezet egyesüléséből létrejött *Dél-Indiai Egyházhoz tartozó anglikán szír keresztények* is. Az antiókhiai pátriárka fennhatóságát elismerő szír orthodox egyház (*Malankara Jakobita Szír Egyház*) — benne a kb. nyolcvanötezer hívőt magába foglaló külön knánája egyházmegye — és a független orthodox egyház (hivatalos néven: *Malankara Orthodox Szír Egyház — Kelet Katolikusata*) híveinek megoszlásáról a két irányzat között nem sikerült pontos ada-

tokat szerezni, mivel egymás híveit kölcsönösen a magukéi közé sorolják. Becslések szerint a másfél millió hívő — bár hivatalos kiadványban is szerepel kétmillió adat — körülbelül egyenlő arányban oszlik meg a kettő között. (Kiegészítésül megjegyezzük még, hogy kb. kétszáz ezer az újkori misszió eredményeként, nagyrészt alacsony kasztokból áttért keralai latin szertartású katolikusok száma).

Az antiókhiai pátriárka alá tartozó és a független malankara orthodox, valamint a malankara katolikus egyházak között a tanítást és a — nyugati szír — liturgiát tekintve nincs jelentősebb eltérés. A különbségek egyházfegyelmi és egyházpolitikai kérdésekben döntőek. Az előbbi kettőnek a katolikus egyháztól való legjelentősebb eltérése a monofizita tanokban mutatkozott meg. Az ókeleti egyházak ugyanis nem fogadták el a chalcedoni (kalkhedóni) zsinat tanítását Krisztus két természetéről. Ezekben az egyházakban ugyanis úgy érezték, hogy „nyugaton ketté akarják osztani Krisztust”. Az egyházak közötti megbékélés lehetséges útját mutatja, hogy 1984-ben II. János Pál pápa és I. Ignatius Zaka antiókhiai pátriárka közös nyilatkozatot írt alá, mely Krisztus természetére vonatkozólag kimondja: „Jézus Krisztus istenségét illetően tökéletes Isten... és emberségét illetően tökéletes ember. Benne istensége emberségével egyesült. Ez az egység valódi és tökéletes.” A hajdani vitát ma arra vezetik vissza, hogy a két fél más-más fogalmakban gondolkodott ugyanarról a dologról.

E történelmi háttéren érthetjük meg a Tamás-keresztények liturgiájának jelen állapotát is.

(Folytatjuk)

Barekmor. [Szír szó: *Aldj meg, Uram!*] Újra kérünk, Urunk, emlékezz meg a mi testvéreinkről, az igazhívő keresztényekről, kik meghagyták nekünk és igen buzgón kértek minket, hogy — legyünk bármily csekélyek és gyengék — emlékezzünk meg őrölük ezen alkalommal és ebben az időben. Esedezünk hozzád, Mindenható Urunk, Istenünk, mindazokért, akik bármiféle nehéz megpróbáltatásokba estek és tebenned letek menedéket, hogy őket megszabadítani és meglátogatni méltóztassál, és ezért az Isten oltalmazta gyülekezetért és minden hívő tagjának egységéért és virágzásáért, hogy az erényes életben megmaradhassanak. Könyörödjünk az Úrhoz. Kurielaison.

*Közbenjáró ima az élő keresztény testvérekért, Szent Jakab liturgiájából.
Baselius Marthoma Mathews I, Kelet Katholikosza angol fordítása alapján:
The Service Book of The Holy Qurbana (Qurbanakramam).*